

УДК - 155.9

*Курганов Р.І., магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ,
м. Харків*

*Сергієнко Н.П., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах НУЦЗУ, м. Харків*

ВПЛИВ ЕМПАТІЇ ТА РЕФЛЕКСІЇ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ

Актуальність теми. Службова діяльність працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій України є складним соціально значущим видом діяльності, що відбувається в особливих умовах. Діяльність працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій України, на думку багатьох дослідників, характеризується впливом різноманітних стресогенних факторів, які можуть стати причиною зниження ефективності або зриву діяльності (М.І. Марьїн, В.Л. Марищук, А.П. Самонов, В.Ю. Рибников та ін.). Це висуває підвищені вимоги до індивідуально-особистісних якостей рятувальників, і їх дій [3].

Рефлексивність дає змогу офіцеру-рятувальнику не лише зосереджувати увагу на самому собі, власних переживаннях, але й враховувати ставлення інших людей до нього з метою корегування своєї поведінки та розуміння поведінки інших. Як свідчить практика, значна частина офіцерів-рятувальників не здатна належним чином рефлексувати, недостатній рівень розвитку їхньої професійної рефлексії породжує труднощі у спілкуванні з підлеглими, конфліктні ситуації та ін. А екстремальний характер їх професії потребує від офіцера-рятувальника швидкості мислення, високого рівня компетентності, креативності у прийнятті рішень, здатності аналізувати власну поведінку та професійні дії. Саме тому рефлексія є тим інструментом, що дає змогу офіцеру-рятувальнику швидко та об'єктивно оцінити обстановку, прийняти рішення,

осмислити результати його впровадження, проаналізувати всі попередні дії та зробити висновки щодо перспективи професійної діяльності, обрати той чи інший стиль керівництва в умовах екстремальної діяльності [8].

Професійна рефлексія є основою успішності службової діяльності офіцера ДСНС. Екстремальними умовами в діяльності є – наявність загрози життю і здоров'ю людини, складність і небезпека діяльності, що травмують психіку людини. Діяльність працівників органів та підрозділів рятувальної служби проходить в особливих умовах, що відповідно ставить високі вимоги до особистості працівника.

На ефективність професійної діяльності працівників силових структур, як пише Л.О. Матохнюк, впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні умови: професійність мислення, компетентність, креативність, емоційний стан, здатність аналізувати власні знання, поведінку, дії, тобто рефлексувати [4;8].

Проблема професійної рефлексії була предметом дослідження таких психологів, як: Е. Берн, А. Деркач, В. Демський, А.Зак, А. Карпов, Н. Кузьміна, С. Максименко, Ю. Овчаренко, Є. Потапчук, О. Сафін, М. Томчук, В. Ягупова та ін.. [4;8].

Професійна рефлексія розуміється як психічна реальність, яка виявляє себе і як психічний процес, і як психічна властивість (рефлексивність), і як психічний стан одночасно, що полягає в пізнанні, переосмисленні та проектуванні особистістю власної професійної діяльності, своєї позиції в ній і образу себе, як суб'єкта цієї діяльності. Професійна рефлексія містить в собі три основні функції, котрі забезпечують регуляцією діяльності: аналітичну, інтегруючу і розвиваючу (акмеологічну). Професійна рефлексія є професійно важливою якістю особистості, що становить основу для формування соціально-перцептивних і комунікативних здібностей працівника і обумовлює розвиток її професійної самосвідомості [8].

В сучасних умовах діяльності працівників ДСНС України успіх виконуваної ними роботи, ефективність спільної праці, психологічний клімат у колективі значною мірою залежать від уміння регулювати свою поведінку,

стримувати почуття, контролювати настрій, попри вимоги ситуації оточуючих. На наш погляд, рятувальникам особливо необхідні чіткий самоконтроль, високе самовладання, здатність приймати оперативні рішення, керувати службовими операціями, поведінкою і емоціями, а також мати відпо відний рівень емпатії [2].

На протязі існування всього людства було безліч спроб визначити поняття «емпатія». Психологами було написано багато наукових праць, кожен вкладав власний сенс в розуміння даного феномену особистості, тому серед дослідників спостерігаються значні розбіжності у його трактуваннях і інтерпретаціях але проникнути в суть цього феномену вченим не вдалось і до сих пір, тому на даний час в психології відсутнє загальноприйняте уявлення про емпатію.

Сам термін прийшов в наукову психологію на початку ХХ століття. Словом емпатія (від грецького *empathia* - співпереживання) Е. Тітченер перевів німецьке слово *Einführung*, яким Т. Липпс описував процес естетичного сприйняття: суб'єкт "вчувствується" в об'єкт природи або мистецтва, проектує себе в нього, внутрішньо імітує, і таким чином розуміє [1].

В контексті широкого визначення емпатії, різні теоретики і дослідники визначали цей термін абсолютно по-різному, підкреслюючи в ньому різні аспекти або смислові значення.

Грінсон відрізняє емпатію від симпатії, в якій присутній елемент згоди з тим, що відчуває інша людина, і, отже, велика міра емоційної залученості. Він також відрізняє емпатію від інтуїції, оскільки перша пов'язана з почуттями, а остання - з інтелектом [5].

Карл Роджерс описує це явище наступним чином: «Бути в стані емпатії означає сприймати внутрішній світ іншого точно, зі збереженням емоційних і смислових відтінків. Неначе стаєш цим іншим, але без втрати відчуття «начебто». Так, відчуваєш радість або біль іншого, як він їх відчуває, і сприймаєш їх причини, як він їх сприймає. Але обов'язково повинен залишатися відтінок «начебто»: начебто це я радію, або засмучуюся» [7].

Для всебічного вивчення феномена емпатії важливо визначити ті

механізми, за допомогою яких здійснюється емпатійна взаємодія. Під емпатійною взаємодією розуміється випадковий або навмисний, тривалий або короткочасний, вербальний або невербальний, особистий або опосередкований контакт двох або більше осіб з включенням в процес взаємодії емпатійного компонента, що тягне зміни поведінки, діяльності, відносин і установок хоча б одного з учасників взаємодії.

Т.П. Гаврилова, Ю.А. Менджерицька виділяють наступні механізми емпатії в міру їх появи в онтогенезі: емоційне наслідування і зараження, ідентифікація, розуміння і рефлексія [6].

Провівши аналіз психологічної літератури з проблеми вивчення емпатії, як психологічного феномену особистості, можна виділити наступні рівні емпатії.

Перший рівень – найнижчий, це "сліпота" до відчуттів і думок інших. Таких людей більше цікавлять свої власні переживання і, якщо їм здається, що вони добре знають і розуміють інших, їх висновки часто помилкові. Втім, усвідомити свою помилку їм заважає низький рівень емпатії і власні помилки можуть тривати все життя.

Другий рівень – епізодична "сліпота" до відчуттів і думок інших, зустрічається найчастіше. Властивий будь-яким типам особи, хоча і в різних проявах.

Третій рівень емпатії – найвищий. Це постійне, глибоке і точне розуміння іншої людини, уявне відтворення його переживань, відчуття їх як власних, глибокий такт, що полегшує усвідомлення людиною своїх проблем і ухвалення правильних рішень без жодного нав'язування своєї думки або своїх інтересів. Для цього треба уміти відректися від свого «Я», будувати відношення по принципах взаємної довіри і альтруїзму [1;7].

Професія пожежника-рятувальника має специфічні особливості, основними з яких є: високий рівень небезпеки, високий рівень травмування, високий рівень стресогенності, ризикованість, високий рівень відповідальності, невизначеність ситуації, дії в умовах обмеженого простору та дефіциту часу. Професійна діяльність в системі ДСНС, як і будь-яка інша діяльність в

особливих умовах, висуває особливі вимоги до психологічних і особових особливостей працівника. У зв'язку з цим особливо актуальною в даний час стає проблема впливу професійної рефлексії та емпатії на професійну діяльність майбутніх працівників ДСНС .

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиппенрейтер Ю.Б., Карягина Т.Д., Козлова Е.Н. Феномен конгруэнтной эмпатии // Вопросы психологии. 1993. №4. С. 61-68.
2. Диянова З. В. Особенности профессионального самосознания личности пожарников-спасателей. СПб.: Питер, 2001. С. 151 – 152.
3. Запорожченко О. А. Профессионализм спасателя: экстремальность, норма и нормативность. СПб.: Питер, 2000. С. 205 – 206.
4. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. Психологический журнал. 2003. Т. 24, № 5. С. 45-57.
5. Орлов А. Б. Феномены эмпатии и конгруэнтность. М.: Возраждение, 2005. 113 с.
6. Пашукова Т.И. О механизмах эмпатии и некоторых ее психических коррелятах. М.: МГУ, 2006. 752 с.
7. Роджерс К. Эмпатия. М.: ЧеРо, 2002. 385с.
8. Шаров А. С. Рефлексия в развитии и становлении человека. Ежегодник РПО. Психология в системе наук (междисциплинарные исследования). 2002. Т. 9. Вып. 1. С. 47-49.